

DISKUSE
POLEMIKY

J e š t ě o j a z y k u a z k u š e n o s t i

V Kritivkém sborníku č. 2/82 komentoval p. Vohryzek můj článek Jazyk a zkušenost. Na jeho příspěvku je pozoruhodné zejména to, že oba základní předpoklady, na nichž autor staví svou kritiku, nemají ani s intencí, ani s literou mého textu nic společného.

Pan Vohryzek vychází zcela jinak z toho, že prý jsem "rozvinul casusu Moderní revue versus Devětsil a v ní stranil Moderní revue"; že jsem "zaujal definitivně stanovisko ve prospěch Moderní revue a v neprospěch Devětsilu". Jak k tomuto zjištění autor dospěl, je velká záhada, neboť o Devětsilu se ve svém článku nezmiňuje vůbec a o Moderní revue jen jako o bibliografickém pramenu.

Dále p. Vohryzek předpokládá, že "v první řadě" kritizují Seiferta "za to, že se výslovně nedistancoval sám od sebe, od své vlastní minulosti, ale že 'jen' vzpomínal a bez kajících korektivů uvedl sebe takového, jaký byl..." Nuže, mohu pisatele ubezpečit, že taková nejapnost by mne ani ve snu nenapadla, natož abych s ní chodil na veřejnost. Jak na to pan Vohryzek přišel, zůstává rovněž tajemstvím jeho kritické kuchyně.

V tom všem bylo by arci mnohem méně záhadnosti, kdyby se autor býval obtěžoval alespoň naznačit, kterak jeho závěry souvisí s tím, co jsem napsal; dokud nám tuto spojitost neprozradí, nelze jeho interpretační kouzla brát jinak než jako pouhý čtenářský dojem. Nu, a dojem z četby vypovídá zpravidla víc o čtenáři než o četbě samé. Pan Vohryzek dal se patrně natolik unést svými dojmy, že se nakonec nejen minul se smyslem mého textu, ale dokonce mu přisoudil smysl dokonale opačný.

x x x

Nejprve bych tedy ů. Vohryzka rád upozornil, že Seiferta nekritizují "za to, že se nedistancoval sám do sebe": kritizují

ho z důvodu přesně opačného, totiž proto, že v daném případě není po mém soudu dosti věren sám sobě; že se zpronevřuje své vlastní zkušenosti - o které předpokládám, že v základních rysech koresponduje se zkušeností celého národa, jak jsme ji prodělali od let dvacátých až po dnešní dny. /To je ovšem z mé strany neověřený předpoklad, avšak mám za to, že u vnímavé duše básníkovy je takovýto předpoklad přinejmenším velmi pravděpodobný./ Toto - a nic jiného - je autentický smysl mé kritiky; ať mi p. Vohryzek dokáže, že můj text opravdu skýtá možnost opačné interpretace, a já na oplátku ochotně uznám, že jsem svůj článek napsal špatně a břídilsky.

Zdá se však, že p. Vohryzek zatím tento motiv jaksi nena-
hlédl, i bude zřejmě nutno poněkud jej rozvinout. Omlouvám se
p. Seifertovi, budu-li se přitom muset zabývat jeho osobou ve
větším rozsahu, než jaký jsem původně považoval za únosný; ale
co naplat, nestačí-li p. Vohryzkovi pouhý náznak, je třeba pro-
mluvit expressis verbis. Nezbyvá mi tedy než výslovně prohlásit,
že na p. Seiferta vskutku nekladu onen nebetyčně pošetilý poža-
davek, aby "vyčistil a opravil svou minulosť", neřku-li aby si
snad "kajícně" sypal popel na hlavu. Nevím opravdu, jak bych si
vůbec mohl přát něco jiného, než aby co nejvíce byl sám sebou,
aby se co nejčastěji projevoval právě jako "osobnost, která si
uchovává svou integritu", řečeno slovy p. Vohryzka. A tu by mělo
být jasné, že "distancovat se" od minulosti nikomu nepomůže. Co
bylo, bylo - a pošetilé jsou taďy jak rekriminace, tak kající
gesta. Znakem celistvé osobnosti je mimo jiné právě to, že do-
káže integrovat svou minulost do své přítomnosti, do celku své-
ho života. Kdo se okázale zříká své vlastní minulosti /byť i
zatížené mnoha chybami a omyly: ale čí minulost takto zatížena
není?/, nevystavuje právě nejlepší vysvědčení své životní zra-
losti. Avšak základnou pro takovouto životní integraci je právě
věrnost vlastní zkušenosti. Pan Vohryzek mne věru nemusí poučo-
vat, že zážitky p. Seifertovy z let dvacátých jsou zážitky
autentické. Předpokládám však, že p. Seifert má i jiné autentic-
ké zážitky z dob pozdějších, a od těch se také nesmí - nechce-li
vydat v pochybnost svou "integritu" - beztestně "distancovat".
Ani když vzpomíná. Ba právě když vzpomíná. Vzpomínka, to přece

není pouhá revokace minulosti v téže podobě, jak jsme ji kdysi prožili. Vracíme-li se ve vzpomínkách do minulosti, nemůžeme přitom jakoby vyskočit ze své současné kůže. To je prostě psychologicky nemožné. Bylo by tedy neméně pošetilé předpokládat, že Seifert ve svých pamětech "uvádí sám sebe takového, jaký byl": to by byl výkon vpravdě nadlidský. Nikoliv, Seifert dvacátých let jeví se nám tu v zorném úhlu Seiferta let sedmdesátých: autor zajisté usiluje o to, aby co nejvěrněji podal sám sebe takového, jaký býval kdysi, nemůže však tento záměr uskutečnit jinak, než že zároveň podává sám sebe, jaký je dnes.

Když někdo píše paměti, pokouší se vlastně - víceméně neuvědoměle - o jakousi prozatímní syntézu své osobnosti, svého života, své zkušenosti. Nuže, zdálo se mi, že to Seifertovi v téhle "syntéze" na jednom místě trochu zaskřípalo, i vzal jsem pero do ruky - ne abych po něm žádal "kajícínou korekturu" jeho dávných "zážitků", nýbrž proto, abych apeloval právě na jeho "integritu", totiž na integritu jeho osobní zkušenosti v celé její šíři. Jak vidno, pracuji zde záměrně s pojmem, jež vnesl do debaty p. Vohryzek: tento pojem totiž znamenitě vystihuje právě to, oč mi jde. /Dlužno mu ovšem správně rozumět: integrita znamená, přesně vzaťo, "celistvost", "úplnost" - nikoli "totožnost". / Nerad bych se vzdával naděje, že p. Vohryzek je s to rozlišovat mezi požadavkem zkušenostní integrity a požadavkem kajících autokorektur.

Tolik tedy k objasnění základního motivu mé kritiky. Má-li p. Vohryzek dojem, že chce někomu "mluvit do svědomí", je to jen trapné nedorozumění, jež netřeba komentovat; komentáře si však zaslouží obrat, jehož pisatel užil vzápětí - "mluvit někomu do věcí jeho ducha". Co to má probůh znamenat? Je snad "duch" páně Seifertův jeho soukromým a nedotknutelným majetkem, že do jeho "věcí" nesmí nikdo mluvit? Kdyby p. Vohryzek tuto frázi jak se patří domyslel, musel by zajisté uznat, že sám pojem "duch" je tu postaven na hlavu.

x x x

Povážlivou míru nepochopení vykazuje Vohryzkův příspěvek rovněž ve věci mého metodického postupu. Pan Vohryzek mi laskavě

přiznává jakousi kompetenci v oboru "jazykové kritiky"; zdá se však, že hlavně proto, aby mi pak mohl vytknout, že se této stránce problému věnuji jen zcela sěběžně. Má dojem, že jsem v tomto případě nevystoupal jako "jazykový kritik", nýbrž jako "strážce čistoty národní kultury" /pěkně děkuju za takové eeejchování!/. Na druhé straně soudí, že prý bych byl Seifertovu "temperamentní invektivu s pokrčením ramen přešel", kdyby se mi sem bývala "nepřipletla" jakási "snadno zařaditelná" slůvka. Nuže, pokusím se nyní ukázat, že i v tomto ohledu jsou p. Vohryzkovy výtky bezpředmětné.

Dost možná, že zdrojem zmatku je už sám pojem "jazyková kritika"; protože však zatím není zřejmě po ruce nic lepšího, musíme se s ním spokojit a vynasnažit se jej aspoň do té míry upřesnit, aby se s ním dalo pracovat bez přílišného rizika nedorozumění. Matoucí je na tomto termínu především to, že snadno vyvolává představu, jako by šlo "jen" o jazyk, o čistě lingvistickou analýzu. Tato představa je zcela pochopitelná, uvážíme-li, že kritika slovesných dokumentů /mám zde ovšem na mysli kritiku obecně vzato, nikoli specifický případ kritiky umělecké/ se dosud běžně pojímá jako kritika názorů či "stanovisek", zkratka myšlenkových "obsahů" v díle vyjádřených; způsobu, jímž autor své názory vyjadřuje, tedy jazykové stránky díla, všímá si kritika jen okrajově, a většinou vůbec ne. Takovéto pojetí kritiky má ovšem za sebou dlouhou tradici, podle níž se u slovesného projevu dnes už takřka automaticky od sebe oddělují dvě složky, totiž "obsah" a "forma", přičemž "obsah" se podvědomě ztotožňuje s vlastní podstatou díla, kdežto "forma" se právě tak podvědomě chápe jako "pouhá forma", tj. něco druhotného, vyměnitelného, "nepodstatného" - a vlastně nahodilého. Povědomí o tom, že obě tyto pojmy mají své oprávnění pouze jakožto abstrakce z nedělitelného celku díla /tedy že zde běží toliko o rozlišení dvou aspektů téhož/, je dnes již natolik zasuto - a naopak, proces hypostaze těchto dvou aspektů je natolik pokročilý -, že i tam kde se dnes mluví o "jednotě obsahu a formy", tane nám na mysli vesměs jen jakási "dokonalá směs", jakýsi "amalgám" dvou podstatně různých složek. Zájem o jazykovou stránku díla udržuje se ač i v kritice umělecké, neboť tato stránka je esteticky relevantní;

ruku v ruce s tím však, bohužel, jde přesudek, že u slovesných výtvorů "neuměleckých" je tato stránka jaksi zanedbatelná, neboť tady přece nejde v první řadě o nějaký estetický dojem.

Nuže, má-li mít pojem "jazyková kritika" vůbec nějaký praktický smysl, tož po mém soudu jediné jako alternativa ke zmíněné "tradiční" koncepci kritiky. Abychom onu neblahou tradici překonali, musíme si především uvědomit, že jazykové vyjádření myšlenkového "obsahu" není "pouhá forma", tj. jakýsi vnější obal, jenž může k "obsahu" více či méně přiléhat, nýbrž něco, co bytostně souvisí se samým jádrem věci. Musíme se vymanit ze zajetí fráze, že "myšlenka se odívá do slovního šatu"; to je zcela zavádějící představa: myšlenka se do slov neodívá", myšlenka se pomocí slov vyjevuje, vyjadřuje. Jistěže své myšlenky vyjadřujeme tu lépe, tu hůře a vždy jen nedokonale, tato okolnost však nemůže být nikomu omluvou, že to "dobře myslel, jenom se špatně vyjádřil": všichni se vyjadřujeme více méně špatně, příčina však není zpravidla v tom, že bychom byli beznadějně nešikovní v oboru slovní krejčoviny, nýbrž v tom, že nebýváme dosti svědomití a zodpovědní v oboru myšlení. Když se někdo "špatně vyjádří", je možno /by nutno/ uznat, že "to myslel dobře" v tom smyslu, že měl dobrý úmysl; jinak ale "dobře" nemyslel, neboť v tom případě by se byl zajisté vyjádřil lépe...

Tedy k prolomení naznačeného myšlenkového stereotypu by mohlo posloužit orávě cosi jako "jazyková kritika" - pokud ovšem nebudeme chtít pod tímto záhlavím provádět totéž co doposud, jenže "naruby" /totiž vytrhávat a "izolovat" z kontextu slovesného díla stránku dříve zanedbávanou/. Za tohoto předpokladu by "jazyková kritika" mohla být označením pro úsilí pochopit to, co je řečeno, z toho, jak je to řečeno. Přičemž onen vymezující přívlastek "jazyková" by byl oprávněn toliko podmíněně a přechodně: v tom smyslu, že by pouze vyznačoval nezbytné přesunutí důrazu, a to jen tak dlouho, dokud potrvá setrvačné působení koncepce "tradiční". Nelze totiž nevidět, že takto pojatá "jazyková" kritika není jakousi specializovanou odnoží kritiky vůbec, nýbrž že má platnost obecnou: nejde tu o dílčí výzkum vedený z jistého partikulárního hlediska, nýbrž o velkovou tměnu perspektivy /lingvistická analýzy je tu jen pracovním nástrojem/.

Vzhledem ke konstitutiivnímu významu řeči pro celý náš duchovní život jeví se "jazyková kritika" jako postup nejen univerzálně platný, ale i nanejvýš logický a přirozený. Navíc by se v této perspektivě znovu ukázal pozapomenutý společný jmenovatel kritiky "literární" a "filosofické".

Bylo by snad ještě na místě uvést některé důvody pro praktickou užitečnost takto pojaté kritiky. Kde se v životě musel soustavně zabývat /např. jako redaktor/ písemnými výtvory svých bližních, dá mi jistě za pravdu, že myšlenkové trhliny či "zkratky" se v textu lépe poznají z toho, jak se autor vyjadřuje, než z toho, co vlastně tvrdí či hlásá. Kvylicity resp. slabiny autora va myšlení lze nejspolehlivěji posoudit, studujeme-li způsob, kterým pisatel podává ony "obsahy", jež nám chce sdělit. Je to dáno tím, že při zacházení se slovy je pro člověka téměř nemožné "úspěšně" něco předstírat, klamat, šidit nebo lhát. Kdo hraje nepoctivou hru /ať už vědomě, či "nevědomě"/, právě ve svém slovním projevu se nakonec vždy prozradí, i když si počíná sebeobratněji. Něco podobného měl zřejmě na mysli F. Peroutka, když říkal, že "chyby ve stylu jsou nejzrádnější". Jde o to, že sama řeč nás zrazuje, chceme-li ji "přelstít", či dokonce znásilnit. Slove, toť Achillova pata všeho lativého, nepoctivého anebo "jen" nesvědomitého myšlení, jež by se rádo vydávalo za něco, čím není.

Že k prozrazení nedochází ihned, ba že dokonce lest slavívá leckdy i dosti dlouho zdánlivé úspěchy, je způsobeno tím, že ona zásadní převaha pravdy, jež se tak markantně projevuje právě bytostnou nepoddajností řeči vůči jakékoli účelové manipulaci, není svou povahou faktická danost, nýbrž úkol a výzva, jejichžto naplnění záleží na nás. Prozaicky řečeno, lež má /zejména v současném světě/ proto tak dlouhé nohy, že lidé až příliš lehkomyslně dávají zakrýt své schopnosti "číst". Tuto smutnou skutečnost nemůže zakrýt sebevětší jasot moderního člověka nad odstraněním negramotnosti. Neboť i kdyby budoucně každý druhý občan byl třeba polyglotem, co je to platno, když vyhasíná živý, niterně prožívaný vztah k řeči, k jazyku, ke "slovu": polyglot bude jen "civilizovaným" troglodytem.

V tomto kontextu snad již není třeba zvláště zdůrazňovat praktický význam takové disciplíny, jakou by mohla být "jazyko-

vá kritika". Musíme se mít ovšem na pozoru, abychom neupadli v pokušení moralizace: ať už zmíněná "lest" bere na sebe podobu jakkoli rozmanité, primárně je to záležitost existenciální, nikoli morální; velmi často, snad většinou jde o "lest" neuvědomělou, jakési takřka instinktivní tíhnutí k tomu, abychom s minimální námahou dosáhli maximálního efektu, kterýžto sklon pramení z přirozené a obecné slabosti lidské: snažíme se ustavičně "přelstít" především sami sebe. Nabízí se dokonce otázka, zda je vůbec možné, aby někdo vědomě balamutil druhé, aniž by zároveň /arciže bezděky/ "balamutil" v hlubším smyslu sám sebe.

A tak se z jiné stránky dostáváme nakonec opět k tomu, nač jsem chtěl poukázat svými poznámkami o pravdě a zkušenosti v článku předchozím. Obě alternativní koncepce kritiky implikují totiž, jak vidno, různé pojetí pravdy: zatímco starostí tradiční kritiky "obsahové" je zjistit, zd autor "má pravdu", kritice "jazykové" jde především o to, zda autor "stojí v pravdě" /což ji právě sblíží s kritikou "literární"/. Avšak "být v pravdě" znamená pro mne znamená pro mne /jak jsem již napsal posledně/ být práv své zkušenosti. Pan Vohryzek mi vytýká vágnost tohoto pojmu. Inu, toho jsem si vědom také; tak už to na světě chodí, že pojmy, jichž užíváme, jsou více méně vágní, a celá naše myšlenková práce vlastně spočívá v úsilí redukovat tuto vágnost na minimum. Mohu jen litovat, že se p. Vohryzek nevyslovil konkrétněji, že se sám ani nepokusil pojem "zkušenost" tak či onak upřesnit: bylo by to prospěčné nejen pro mne, ale i pro něho samého. Neboť ony rozpory, jež se v mé úvaze domnívá spatřovat, nesvědčí ani tak o nadměrné vágnosti mnou užitého pojmu, jako spíš o "vágnosti" jeho interpretace textu.

Nuže, jak je to tedy s jeho námitkami proti mé metodě? Je snad mimo pochybnost, že podobně jako v jiných případech i u Seiferta vycházím metodicky z toho, jak autor zachází se slovy: zarazilo mne, jak může někoho paušálně označit za "reakcionáře" a "zběsilého nepřítele pokroku" - a dokumentovat své tvrzení citátem, v němž dotyčný odmítá princip "třídnosti umění" a "diktatury proletariátu". Případlo mi, že právě v tomto vodě není Seifert docela práv své zkušenosti, resp. zkušenosti svého národa. Chce-li p. Vohryzek nazývat takovýto přístup "sterilní

princiální" nebo "intolerancí", nemohu mu v tom arci nijak zabránit; nemám však také, co bych k tomu dodal. Necht si pan Vohryzek dál hraje se svými nálepkami, já mezitím uvedu pár konkrétních dokladů jeho exegetické "vágnosti". Pan Vohryzek, jak se zdá, z textu nepochopil,

1. že mi nejde o to rozsuzovat literární spory mezi A. Procházkou a avantgardními básníky začátku dvacátých let. Pravím-li "necht to posoudí literární historik", neznamená to ovšem, že bych na věc neměl žádný vlastní názor, nýbrž že se prostě meritorní stránkou Procházkových argumentů nehodlám zabývat: nešlo mi o to, zda měl Procházka ve svých literárně kritických soudech pravdu, nebo ne: šlo mi pouze o to, zda lze jeho projev označit jako "zběsilý";

2. že mi nejde o celkové hodnocení /tím méně o nějakou apoteózu/ Procházkovy osobnosti. Ve svém článku naopak podotýkám, že při takovém hodnocení /které mu česká kultura mimochodem zůstává dodnes dlužna/ bude třeba diferencovat. Naproti tomu pan Vohryzek je zřejmě podobných skrupulí prost, neboť Procházku zcela apodikticky prohlašuje za "živou fosílii";

3. že mi nejde o to, čím se kdo "poskvrnil" či "neposkvrnil": je celkem zřejmé, že Procházka se "poskvrnil" leccíms, čím se komunistická avantgarda "neposkvrnila" - a naopak; k malichernosti podobných úvah jsem se již vyslovil výše;

4. že moje kritika míří nikoli na Seiferta někdejšího, nýbrž na Seiferta současného; že mi nejde o to, jak se na Procházku díval ve 20. letech, nýbrž o to, jak se o něm vyjadřuje dnes;

5. že takto vystupuji nikoli ve jménu nějakých "objektivních", neosobních principů, nýbrž /opakuji poněkolkáté!/ ve jménu obecné národní zkušenosti.

To všechno je v textu víceméně výslovně řečeno: stačí pozorně číst. Přejděme nyní k tomu, co tam řečeno není, a co tam p. Vohryzkovi zřejmě chybí. Pan Vohryzek v mém článku postrádá detailní sémantické rozbory takových pojmů jako "třídní umění" či "diktatura proletariátu" - a jiných "dnes tak snadno zařaditelných slov"; a zároveň mi nabízí k úvaze, že tato slova, která "se mi sem připletla", znamenala ve dvacátých letech "věci docela jiné" než "později"...

Snad abych nejprve poctivě doznal, že bych svůj článek vskutku nenapsal, kdyby "se mi sem" ta slova bývala "nepřipletla": jakáž pomoe, "jazykovou" kritiku nelze dost dobře provezovat, pakli se člověku sem tam nepřiplete nějaké to slůvko... Nuže, našel-li již v sobě p. Vohryzek sílu smířit se s tímto světa během, podívejme se na otázku jejich "zařaditelnosti". Zmíněné pojmy jsou dnes opravdu snadno zařaditelné, v tom má pisatel pravdu; nezapomeňme jen, že pro toho, kdo měl tak říkajíc otevřené oči, byly ony pojmy docela snadno zařaditelné již tehdy, před padesáti šedesáti lety; rozdíl je pouze v tom, že dnes je to snadnější, neboť máme za sebou dlouholetou celonárodní zkušenost a jejich oficiální, mocenskou aplikaci. Hned se však musíme dohodnout, co vlastně máme na mysli, když mluvíme o jejich "zařazení". Řekl bych, že správně si je "zařadit" znamená především pochopit jejich vlastní funkci, jejich specifické určení.

Jak známo, zmíněné pojmy nevyrostly ze zdejší kulturní půdy; byly k nám spolu s celou komunistickou ideologií přesazeny z revolučního Ruska. Záhy se však ukázalo, že tyto leninské ideje jsou v našem prostředí neasimilovatelné. Nepřišly k nám totiž - na rozdíl od tolika jiných idejí zahraniční provenience - normální cestou, cestou přirozené kulturní výměny; byly k nám dovezeny jako "ideová zbraň", jež měla posloužit k dosažení jistých konkrétních, vyhraněných mocenských cílů. Pokud jde o naši národní kulturu, patřilo k těmto cílům nikoli ovšem její zmnožení a obohacení, nýbrž plánovitá a neostyšně vyhlášená destrukce. Není tedy divu, že u nás tyto pojmy nikdy v pravém slovy smyslu nezdomácněly; nikdy se nestaly /nemohly stát/ obecným kulturním statkem, jenž by podléhal svobodnému zkoumání a demokratické diskusi. Od počátku byly součástí přísně střežené ideologické "zbrojnice" komunistické strany, jež zodpovídala za jejich "čistotu" /- bojovou použitelnost/ svým zahraničním velitelům, a tak pochopitelně o nějakou asimilaci ani nestála. A věděla zajisté proč: pro "vědeckou" ideologii je totiž příznačné, že přes všechnu svou dravost a expanzivnost nesnáší dost dobře plnokrevnou konkurenci. V drsném povětří svobodné

ideové soutěže záhy chřadne a usychá; dokáže expandovat jen do prázdného prostoru. Dokud si strana nevytvoří podmínky k jeho násilnému uprázdňení, musí své ideje pěstovat ve sterilní odloučenosti, aby je uchránila před "ideologickou nákazou". O tom, jak málo u nás strana věřila v obecnou přijatelnost takových pojmů jako "diktatura proletariátu" nebo "třídnost kultury", výmluvně svědčí zvláště skutečnost, že v letech poválečných, kdy se před ní poprvé otevřela reálná vyhlídka na získání monopolu moci, hleděla strana "zpracovat" a politicky si naklonit veřejné mínění nikoli tím, že by byla propagovala svou pravou, "vědeckou" nauku, svou leninskou ortodoxii, nýbrž naopak tím, že ji dočasně suspendovala, preludující na motivy "národní" a "vlastenecké". Dlužno ovšem přiznat, že to byl od ní mistrný tah, tahle taktika "slovanských písní" - zároveň však nesmíme pouštět ze zřetele, že předpokladem účinnosti takové taktiky byla především ta okolnost, že ideová soutěž po r. 1945 byla již podstatně omezena. Ve svobodné konkurenci by podobný manévr neměl šanci na úspěch: byl by politicky neúčinný /připomeňme si jen pokus s "jednotnou frontou na obranu demokracie" z let třicátých/.

Uvažovat o obsahu zmíněných pojmů bez ohledu na jejich funkci v mocenské strategii komunismu znamená obírat se špatně položenou otázkou. Mimo kontext ideologického boje, jak jej konciouje a provádí komunistická strana, nemají dané pojmy žádný smysl, žádné opodstatnění. Jestliže strana vždy rezolutně trvala na svém nezadatelném právu určovat ex cathedra - závazně a s konečnou platností - jejich "správný" obsah, tu je třeba vzít tento fakt na vědomí a vyvést z něho patřičné důsledky. Zejména nutno uznat, že rozhodující je v této věci mínění generálního štábu, a nikoli řadových vojínů či pomocné stráže z řad inteligence. Směrodatný je právě oficiální význam daných pojmů; co si pod nimi kdy představoval ten či onen sympatizující intelektuál, je pro pochopení těchto pojmů nepodstatné.

Teprve nyní může přijít ke slovu p. Vohryzkova námitka proměnlivosti jejich významu. Měl-li pisatel na mysli význam oficiální, pak je na velkém omylu: obsah oněch pojmů se v uplynulých šedesáti letech neměnil o nic více nežli základní mocenské cíle komunismu; obojí spolu totiž podstatně souvisí. /Tím

ovšem nechci říci, že by vůbec nedocházelo ke změnám ve struktuře pojmosloví oficiální propagandy: jistěže některé pojmy nabývají tu větší, tu menší důležitosti, mohou být na čas odstaveny do zálohy či vůbec u arzenálu vyřazeny a nahrazeny pojmy novými atd./. Avšak chceme-li být přesní, musíme tu ještě lišit mezi pojmem a slovním znakem, který jej má reprezentovat. Patří, pravda, k základním rysům jazyka komunistické propagandy, že jedno a totéž slovo může současně označovat dva diametrálně odlišné, nesouměřitelné pojmy podle toho, zda je ho užito v kontextu "starého", či "nového" světa /např. slovo "diktatura" ve spojení "diktatura proletariátu" znamená něco docela jiného než ve spojení "diktatura buržoazie"/; ale že by někdy v rámci jednoho z obou "třídních" kontextů tentýž slovní znak označoval postupně dva naprosto odlišné pojmy /že by např. "diktatura proletariátu" znamenala ve 20. letech něco "docela jiného než později"/ - o tom věru nevím, a pokud by se takový případ snad přece vyskytl, musí to být vzácná výjimka. Zato je - na druhé straně - celkem běžné, že jeden a týž pojem vystřídá během času třeba i několik slovních označení /tak např. "diktatura proletariátu" může dočasně nebo i trvale ustoupit "lidové" či "socialistické demokracii", nebo i "všelidovému státu", aniž by "věc" sama doznala podstatnější změny/. Tady se však nemohu touto problematikou podrobně zabývat; částečně jsem ji už rozpracoval ve zvláštních studiích věnovaných naší oficiální propagandě, a budu v tom, dá-li bůh, pokračovat i nadále.

Naproti tomu značnou rozmanitost shledali bychom asi v tom, jak daným pojmům kdy rozuměl ten či onen ke komunismu se přihlíšivší intelektuál. Bylo by jistě docela zajímavé, kdyby někdo shromáždil doklady o tom, co si pod oficiální komunistickou terminologií představovali v různých dobách různí radikálně orientovaní umělci či vědci. Mohlo by to mít dokonce nemalý význam z hlediska psychosociologického; snad by to osvětlilo některé otázky vývoje národní mentality a veřejného mínění v našich zemích, snad by to i pomohlo při zkoumání příčin, jež vedly k tomu, že naše společnost přijala nakonec totalismus bez výraznějšího odporu. Nicméně, pro studium dějin komunistické propagandy a pro pochopení jejího pojmosloví by taková práce neznamenal

prakticky nic. Je arci pochopitelné, že zejména zpočátku, v letech dvacátých /ještě než se strana definitivně "bolševizovala"/, bylo v řadách radikální levice nemálo intelektuálů, kteří se bláhově domnívali, že na nich strana nebude vyžadovat vojenskou disciplínu, že oni si - výměnou za svůj dobrovolný souhlas a spolupráci - budou moci uchovat svobodu ducha a kritické myšlení; byli i takoví, kteří snad věřili, že se jim podaří tuto divokou bytost "převyehovat", vpravit jí do žil aspoň kapku onoho ušlechtilého extraktu západní civilizace. Nu, víme, jak to dopadlo. Strana je brzo poučila, že jsou v zajetí "sociáldemokratických přežitků". Ukázalo se, že spíše než oni stranu, "převychovala" by strana ~~jmx~~ je. A tu měli na vybranou /pomineme-li celou škálu rozličných kompromisů/ v podstatě jen ze dvou možností: buďto se zřici své duchovní svobody, nebo se rozejít se stranou /tuto cestu volil mj. i Seifert/. Podobné námluvy "pokrokových" intelektuálů u be-
hyně komunismu se opakovaly i v dalších generacích, a vždy se stejným výsledkem: rozčarování, deziluze, morální kocovina /mám zde ovšem na mysli skutečné intelektuály, nikoli prodejné dušičky a námezdné agitátory/. Definitivní tečku za touto historií učinil teprve srpen 1968. Přitom se však zklamání nápadníci nikdy neměli na co vymlouvat: strana se před nimi věru netajila svou pravou povahou, svými skutečnými cíli; sama jim "loyálně" dodávala všechny potřebné údaje pro kritickou reflexi; jejich problém spočíval v tom, že ačkoli mohli, přece z jakýchsi důvodů nechtěli vědět, s kým mají tu čest.

x x x

Takže z páně Vohryzkových námitek zůstává nakonec jen jedna jediná, které lze přiznat jakés takés oprávnění: totiž že jsem "špatně pochopil neoportunnost, s jakou Seifert zvolil citát, který /mi/ tak učaroval". /A propos, p. Vohryzek by měl lépe vážit slova: suď bůh, z čeho čerpá svou jistotu o tom, že mi citovaný úryvek z Procházky "učaroval", že mě "oslnil", ba dokonce "fascinoval"; nevím co je na Procházce hodnocení komunismu tak výjimečného, abych nad ním musel stát u vytržení./ Tedy tuto námitku nutno zajisté připustit: nelze vskutku vyloučit, že se onen

citát dostal do Seiferova textu omylem, že se prostě Seifertovi náhodou připlétl pod ruku, zrovna když Procházcevi nadal "zavilých reakcionářů". Pan Vohryzek zřejmě také cítí, že tu ten citát není jaksi na místě: jinak by nemluvil o "neoportunnosti"; spatřuje v tom však jen jakýsi nechtěný lapsus. Potíží je v tom, že tento spor nemůže nikdo z nás platně rozhodnout: na pravou míru by to mohl uvést jedině sám Seifert. Zatím tu stojí proti sobě dvě hypotézy: pan Vohryzek raději předpokládá, že mezi Seifertovou "invektivou" a citátem z Procházky není prostě žádná souvislost, že snad autor dal obojí vedle sebe jen tak z roztržitosti; já raději předpokládám, že to psal při plném vědomí, že věděl, co činí. Vohryzkevo stanovisko - domyšleno do důsledku - vlastně znamená, že kritik má právo se domnívat, že ví lépe než autor, co chtěl autor říci. Já se naopak domnívám, že kritik by měl vycházet nikoli ze svého dohadu o tom, "co chtěl básník říci", nýbrž z toho, co básník řekl.

Ať je tomu se Seifertovými úmysly jakkoli, je jasné, že z tohoto jednotlivého a ojedinělého případu nelze /abychomxaxx citoval svá vlastní slova/ "adresně vyvozovat jakékoli obecnější závěry". Pan Vohryzek to ironizuje jako "mimořádnou velkorysost". Inu, já věděl, že kompozice mého článku není z hlediska taktického právě nejšťastnější: na jedné straně zrcadlí ovšem zcela nevinnou okolnost, že kritika Seifertova textu byla mi impulsem a příležitostí k obecnější úvaze o pravdě a zkušenosti - k samostatné úvaze, která se Seifertem souvisí jen velmi zprostředkovaně -, ale co je to platno, když na druhé straně s sebou nese riziko, že mi to podezřívavý čtenář nebude věřit. A stále se. Pan Vohryzek říká, že mi nechce "upírat upřímnost", zároveň však insinuuje, že básníkovi "navrhuji sníženou známku z chování". Tak nevím, co si mám z toho vybrat. Pochybuje-li skutečně o mé upřímnosti, proč to p. Vohryzek neřekne přímo? K čemu tahle hra na schovávanou?

Petr Fidelius

x x
x